

Resocializacijos įgyvendinimo problemos ir galimybės Lietuvos kalėjimuose

Jolanta Aleknevičienė

Vilniaus universiteto Filosofijos fakulteto Sociologijos ir socialinio darbo institutas
Jolanta.Aleknevičiene@fsf.vu.lt
<https://orcid.org/0000-0003-0987-7506>

Ignė Kalinauskaitė

Vilniaus universiteto Filosofijos fakulteto Sociologijos ir socialinio darbo institutas
Igne.Kalinauskaite@fsf.stud.vu.lt

Santrauka. Lietuvos strateginiuose dokumentuose pažymima, kad vienintelis bausmių vykdymo tikslas yra nuteistųjų resocializacija. Straipsnyje, remiantis pozityvistinės ir kritinės kriminologijos idėjomis, analizuojamos šiandieninės nuteistųjų resocializacijos įgyvendinimo Lietuvos kalėjimuose problemos ir galimybės. Tyrimas atskleidė, kad resocializacija kaip prioritetas įgyvendinimo metu tampa antraeilium kalinimo tikslu, siekiamu demotyvuojančioje bei desocializuojančioje kalėjimo aplinkoje ir baudimo kultūroje. Pažymimas atotrūkis tarp deklaruojamų kalėjimo tikslų resocializuoti nuteistuosius ir žmogiškųjų bei finansinių galimybių tai pasiekti. Tyrimo rezultatai leidžia teigti, kad asmens resocializacijos sėkmei reikia resocializacijos etapus išskaidyti ir įgyvendinti ne tik kalėjime, bet ir institucijose, kurios orientuojasi į pagalbą be retribucijos ir nubaudimo.

Pagrindiniai žodžiai: resocializacija, kalėjimas, penitencinė sistema, Lietuva.

Problems and Possibilities of Implementing Resocialisation in Lithuanian Prisons

Summary. Lithuania's strategic documents point out that the main purpose of the execution of sentences is the resocialisation of convicts. The article analyses the problems and possibilities of the implementation of resocialisation of convicts in Lithuanian prisons today, based on the ideas of positivist and critical criminology. The research comprised an analysis of scientific literature and strategic documents in Lithuania, and an empirical qualitative study, which included twenty semistructured interviews with Lithuanian prison staff and experts from the penitentiary system. The data analysis was based on thematic analysis. The study reveals that resocialisation as a priority becomes a secondary goal of imprisonment during implementation, pursued in a demotivating and desocialising prison environment and punitive culture. The gap between the prison's stated objectives of resocialising prisoners and the human and financial capacity to achieve this is noted. Positivist and critical criminology ideas broaden the perception and analysis of resocialisation as a phenomenon and make it possible to rethink the functional and institutional distinction between the punishment of convicted persons and their treatment, assistance, and motivated personal transformation as different activities. The study suggests that the success of resocialisation of an individual requires the disaggregation and implementation of the stages of resocialisation, not only in prison but also in institutions that focus on helping without retribution and punishment.

Key words: resocialisation, prison, penitentiary system, Lithuania.

Received: 2023-12-03. **Accepted:** 2023-12-20.

Copyright © 2023 Jolanta Aleknevičienė, Ignė Kalinauskaitė. Published by Vilnius University Press. This is an Open Access article distributed under the terms of the [Creative Commons Attribution Licence](https://creativecommons.org/licenses/by/4.0/), which permits unrestricted use, distribution, and reproduction in any medium, provided the original author and source are credited.

Įvadas

Resocializacija kaip kompleksinis socialinio mokymosi procesas, kuriuo siekiama skatinti pozityvų teisės pažeidėjų elgesį ir motyvuoti juos gyvenimo tikslų siekti teisėtais būdais, yra aktuali tema šiandien tiek pasaulyje, tiek Lietuvoje (UNODC, 2015; Lietuvos kalėjimų tarnyba, 2022a). Resocializacijos temos aktualumą lemia ir šiam sudėtingam asmens pakartotinės socializacijos procesui (reiškiniui) keliamas nuteisto asmens pozityvaus pokyčio lūkestis bei visuomenės saugumo ir nusikaltimų prevencijos tikslai. Skirtingais laikotarpiais resocializacijos idėja buvo vertinama skirtingai, t. y. XX a. nuo šeštojo iki septintojo dešimtmečio pateisinta kaip veikianti (Garland, 2001), aštuntame dešimtmetyje pripažinta kaip neveikianti („*nothing works*“ doktrina) (Martinson, 1974) ir XXI a. reabilituota keliant klausimus, kas veikia ir kokie resocializacijos metodai yra tinkami skirtingoms nuteistųjų grupėms bei kokiomis aplinkybėmis ir sąlygomis šie metodai yra veiksmingiausi (Cullen, 2005). Galiausiai, vėl sukritikuota klausiant, ar apskritai resocializacija gali būti sėkmingai įgyvendinama įkalinimo įstaigose (Christie, 1999; 1981; Mathiesen, 2006; Sykes, 2007).

Ypatingas dėmesys nuteistųjų resocializacijai Lietuvoje yra skiriamas 2021 m. Lietuvos Respublikos teisingumo ministerijos pradėtoje vykdyti bausmių vykdymo reformoje ir naujausiuose strateginiuose nacionaliniuose dokumentuose. Teisingumo ministerijos parengtoje 2021–2030 m. teisingumo sistemos plėtros programoje nurodomas siekis „optimizuoti nuteistųjų resocializacijos ir pagalbos suimtiesiems sistemą“ (Lietuvos Respublikos Vyriausybė, 2021). Temos aktualumas ir ypatingas dėmesys nuteistųjų resocializacijai ir socialinės pagalbos suimtiesiems teikimui skiriamas ir 2022–2030 m. Kalėjimų departamento strateginės veiklos gairėse (Lietuvos kalėjimų tarnyba, 2022a). Teigiama, jog „vienintelis bausmių vykdymo tikslas – nuteistųjų resocializacija“. Šiame dokumente kaip vienas iš tikslų išskiriamas siekis padidinti resocializacijos proceso valdymo efektyvumą, sukuriant resocializacijos proceso įgyvendinimo stebėsenos (monitoringo) sistemą. Resocializacijos kaip pagrindinio įkalinimo tikslo deklaravimas Lietuvos politiniame ir viešajame diskursuose šiandien yra aiškiai matomas.

Prieš du dešimtmečius vykusios Lietuvos teisinės sistemos reformos kontekste nuteistiesiems įkalinimo įstaigose buvo užduotas klausimas, atliepiantis resocializacijos temos aktualumą: „ar manote, jog reformuojama Lietuvos kalėjimų sistema yra pajėgi atstatyti įkalinimo vietoje esančio žmogaus sugebėjimą gyventi laisvėje?“ Tuo metu 16 proc. įkalintųjų atsakė „taip“, 18 proc. – „iš dalies“, 11 proc. – „ne“, o 55 proc. teigė, kad „ne, bet ateityje yra įmanoma“ (Piliponytė, 2000). Šiandien, praėjus kiek daugiau nei dvidešimčiai metų, šis klausimas naujos reformos kontekste išlieka itin aktualus. Ir nors resocializacija bei jos įgyvendinimas penitencinėje sistemoje vis dažniau tampa mokslinių tyrimų ir diskusijų objektu, Lietuvoje reguliarių ir kompleksinių resocializacijos tyrimų yra stokojama.

Resocializacijos idėjų problematika Lietuvos mokslininkų darbuose nagrinėjama gana fragmentiškai. Pažymėtinas kriminologo G. Sakalausko indėlis, kuris su kolegomis parengė monografiją „Kalinimo sąlygos ir kalinių socialinės integracijos prielaidos“ (Sa-

kalauskas et al., 2019) bei resocializacijos sąvoką ir problemas nagrinėjo straipsniuose (Sakalauskas, 2012; 2015). Taip pat paminėtini R. Vaičiūnienės ir V. Viršilo (2017; 2018) moksliniai straipsniai, kuriuose aptariamos resocializacijos įgyvendinimo praktikos ir nagrinėjamas resocializacijos priemonių taikymas. Resocializacijos modeliai, jų taikymas Lietuvoje ir socialinės rehabilitacijos įgyvendinimas kalėjimuose buvo nagrinėtas L. Žilinskienės ir R. Tumilaitės straipsnyje (2011). Kritinės kriminologijos idėjas resocializacijos proceso analizei pritaikė J. Piliponytė (Aleksnevičienė) darbe „Resocializacijos galimybės Lietuvos įkalinimo įstaigose“ (2000). Įkalinimo tikslus Lietuvoje kritinės kriminologijos požiūriu analizavo J. Aleksnevičienė, I. Kalinauskaitė ir L. Matačiūtė (2022).

Šio straipsnio *tikslas* - išsiaiškinti, kokios yra šiuolaikinės nuteistųjų resocializacijos įgyvendinimo Lietuvos kalėjimuose problemos ir galimybės. Tikslui pasiekti numatomi trys uždaviniai: (1) aptarti resocializacijos įgyvendinimo kalėjime teorines prielaidas kriminologiniu požiūriu, (2) išnagrinėti strateginius nacionalinius su tyrimo objektu susijusius dokumentus bei (3) išanalizuoti ekspertų ir kalėjimų darbuotojų suvokimą apie Lietuvos kalėjimuose vykdomos nuteistųjų resocializacijos įgyvendinimo problemas ir galimybes ir pateikti išvagas.

Resocializacijos samprata ir teorinės nuteistųjų resocializacijos įgyvendinimo tyrimo prielaidos

Resocializacija – tai kompleksinis socialinio mokymosi procesas, kurio metu taikant įvairias individualizuotas ir grupines socialinio darbo, psichologinio konsultavimo, užimtumo, gydymosi ir kitas pozityvų elgesį ugdančias priemones siekiama motyvuoti ir skatinti nuteistuosius savo gyvenimo tikslų siekti teisėtais būdais ir priemonėmis. Resocializacija yra visą gyvenimą vykstančio socializacijos proceso dalis, ji neturi ir negali būti vykdoma prievarta prieš nuteistojo valią ar be jo motyvuoto ištraukimo (Lietuvos kalėjimų tarnyba, 2021a). Neretai resocializacijos, rehabilitacijos ir socialinės integracijos sąvokos, ypač viešajame diskurse, vartojamos kaip sinonimai. Tačiau rehabilitacijos sąvoka yra kiek siauresnė ir nurodanti priemones, padedančias nuteistųjų fizinei ir psichinei sveikatai, priklausomybių gydymui, psichologinei savijautai, yra resocializacijos proceso dalis. Socialinė integracija suprantama kaip pagalba teisės pažeidėjams, siekiant, kad jie nedarytų nusikaltimų ir sėkmingai reintegruotųsi į bendruomenę (UNODC, 2018).

Pažymėtina, kad šiuolaikinę baudžiamąją politiką, įtvirtinančią laisvės atėmimo bausmę, grįstą atpildo, įbauginimo, izoliacijos ir jau vėliau – rehabilitacijos idėjomis, suformavo klasikinė ir pozityvistinė kriminologija. XVIII a. susiformavusioje klasikinės kriminologijos paradigmoje bausmė buvo paremta retribucijos principu ir aiškinama kaip automatinis atsakas į nusikaltimą, kurį padarė sąmoningas, laisvą valią turintis žmogus. Nuo XIX a. pabaigos iki XX a. vidurio vyravusioje pozityvistinėje paradigmoje nusikaltimo prigimtis, o ir individo veiksmai suprasti kaip sąlygoti, nulemti ar įgimti, todėl bausme siekiama ne nubausti, bet asmenį pataisyti ir taip užkirsti kelią būsiniams

nusikaltimams. Individo korekcija, rehabilitacija ar net izoliacija tapo pagrindinėmis bausmės funkcijomis siekiant užtikrinti visuomenės saugumą. XX a. viduryje rehabilitacijos idėjos buvo pripažintos nepasiteisinusiomis ir neprisidedančiomis prie nusikaltimų kontrolės. Kaip atsakas į rehabilitacijos idėjų krizę bei vykstant kultūriniais, ekonominiams, socialiniams pokyčiams pasaulyje, susiformavo administracinė (vadybinė) kriminologija, dėmesį sutelkusi į baudžiamojo teisingumo sistemos gerinimą ir efektyvumo užtikrinimą (O'Brien & Yar, 2008). Galiausiai, kaip neoklasicizmo apraiška ir alternatyva pozityvistinėms (determinuotą nusikaltimo prigimtį bei objektyvius nusižengusio asmens bruožus pripažįstančioms) ir vadybinėms idėjoms (paveikusioms kriminalizacijos procesus ir kalinių skaičiaus augimą), XX a. antroje pusėje susiformavo kritinė kriminologija (Mathiesen, 2006; Christie, 1999; Hulsman, 1997), kuri nusikaltimą ir bausmę aiškino platesniame galios santykių ir interesų kontekste bei pabrėžė, kad nusikaltimo ir kriminalinės justicijos veiklos prigimtis yra politinė.

Siekiant plačiau suvokti ir paaiškinti nuteistųjų resocializacijos procesą bei ieškoti sprendimų, svarbu išsamiau apžvelgti viena kitai prieštaraujančias pozityvistinės ir kritinės kriminologijos idėjas. **Pozityvistai** nusikaltimą supranta kaip tam tikrą visuomenės patologiją, todėl bausmę vertina kaip asmens pataisymą ir rehabilitaciją, kad šis nedarytų nusikaltimų ateityje. Todėl, anot pozityvistinės kriminologijos atstovų, resocializacija yra tinkamas ir siektinas įkalinimo tikslas (Blagden, 2022). Resocializacijos procesas gali būti vykdomas sėkmingai reformavus kalėjimus ir išsprendus resocializacijos problemas. Viena iš jų – **resocializacijai nepalankus socialinis kalėjimo klimatas**. Schallast et al. (2008) dėmesį atkreipia į tris socialinio klimato kalėjime aspektus, lemiančius rehabilitacinį jo potencialą: suvokiamą nuteistųjų saugumą; pataisos įstaigų personalo ir nuteistųjų tarpusavio santykius; nuteistųjų suvokimą, kad kalėjimo klimatas yra palankus pozityviems pokyčiams. Akcentuojama pozityvaus socialinio klimato reikšmė keičiant nuteistųjų požiūrį ir skatinant išitraukimą į pataisos programas (Sakalauskas et al., 2019). Taip pat šiua laikiniuose moksliniuose kriminologiniuose šaltiniuose svarbiu socialinio kalėjimo klimato elementu įvardijama ir nuteistųjų jaučiama autonomija (van Ginneken & Nieuwebeerta, 2020) bei reikšmingi gyvenimo kalėjimuose kokybės aspektai (Auty & Liebling, 2020; Harding, 2014). Taigi sėkmingai rehabilitacijai kalėjime, anot A. Liebling (2004), yra svarbi a) darna (pagarbus, žmogiškas, mandagus darbuotojų elgesys, humaniškas požiūris į nuteistąjį), b) profesionalumas (darbuotojų profesionalumas, biurokratinis legitimumas, sąžiningumas, organizacinis nuoseklumas), c) saugumas (nuteistųjų apsauga, saugumas, narkotikų vartojimo prevencija), d) įkalinimo sąlygos ir kontaktai su artimaisiais (režimas ir ryšių su artimaisiais palaikymo galimybės), e) gero vė ir asmenybės tobulėjimas (galimybės tobulėti, pasirinkimo laisvė, savarankiškumas).

Antra, anot pozityvistų, sėkmingos resocializacijos įgyvendinimo problema – **netinkamas kalėjimų darbuotojų parengimas ir resocializacijai nepalankus jų santykis su nuteistaisiais**. Nuteistojo ir resocializaciją vykdančio darbuotojo pozityvus tarpusavio santykis, anot mokslininkų, svarbus, nes bendravimas su įkalinimo įstaigos darbuotojais yra susijęs su nuteistųjų gerove ir elgesiu tiek įkalinimo metu, tiek po bausmės atlikimo. Humaniški tarpusavio santykiai stiprina įkaltintųjų lygybės, pagarbos ir

pasitikėjimo jausmą (Andvig et al., 2021), o tai gali padėti jiems sustiprinti savo, kaip pagarbos vertų asmenų, o ne „nusikaltėlių“ tapatybes (Abdel-Salam & Kilmer, 2022; Schalast et al., 2008).

Resocializacijai įgyvendinti svarbiais elementais įvardijami ir **resocializacijos programos vykdančių asmenų motyvacija** bei kalėjimų darbuotojų nuomonė apie nuteistųjų galimybę resocializuotis. Kriminologiniuose tyrimuose teigiama, jog kasdien bendraudami su nuteistaisiais, kalėjimų darbuotojai gali teigiamai ar neigiamai paveikti įkalintųjų požiūrį į resocializacijos procesą ir dalyvavimą jame (Maguire & Raynor, 2017). Geri nuteistųjų tarpusavio santykiai – taip pat resocializacijos sėkmei svarbus elementas. Kurdami pozityvų santykį įkalintieji kuria socialinius ryšius, gali pasidalinti emociniais išgyvenimais, vienas kitą palaikyti (Blagden, 2022).

Apibendrinant galima teigti, kad sėkmingai nuteistųjų resocializacijai reikalingomis sąlygomis pozityvistinės kriminologijos paradigmos atstovai pažymi palankų kalėjimo socialinį klimatą bei tinkamą kalėjimų darbuotojų parengimą ir santykį su nuteistaisiais. Plačiau neaptariamos šiame straipsnyje, bet pozityvistų pažymimos ir kitos sąlygos, tokios kaip pozityvus nuteistųjų užimtumas, prieinamos ir veiksmingos resocializacijos priemonės bei tam skiriamas pakankamas finansavimas.

Remiantis kritinės kriminologijos tradicija resocializacijos kalėjime koncepcija suvokiama kaip prieštaringa. Jos problematiką atskleidžia kritinių kriminologų idėjos (Christie, 1999; 1981; Crewe, 2011; Mathiesen, 2006; Sykes, 2007). Teigiama, kad kalėjime **resocializacija negali būti įgyvendinta, nes įkalinimo įstaigos yra skausmą keliančios desocializuojančios institucijos**, o kalėjimas ir buvo sukurtas siekiant asmenis izoliuoti ir nubausti, o ne reabilituoti (Christie, 1999; Mathiesen, 2006; Sykes, 2007). Pažymima, kad resocializacijos procesas yra skirtas asmens tobulėjimui, elgesio keitimui ir socialinių problemų sprendimui, o **įkalinimas yra orientuotas į asmens baudimą** (Kalica, 2018; McNeill & Schinkel, 2016) ir kalėjimo poveikis asmeniui yra gniuždantis (Mathiesen, 2006), o kalėjimų tikrovė yra labai nutolusi nuo to, ką galima būtų vadinti „gydymu“ ar resocializacija. Anot T. Mathiesen (2006), nepaisant deklaruojamos reabilitacijos, **kalėjime iš tiesų vyksta prizonizacija** – įkalintieji prisitaiko prie vyraujančios kultūros ir perima kalėjimo papročius ir normas. Taigi, kultūrinio požiūriu kalėjimas vykdo nusikaltimų mokyklos funkciją (Mathiesen, 2006). N. Christie (1981) teigimu, ilgas šimtmečius skausmo teikimas baudžiant yra legitimuojamas ir pateisinamas – baudimo sistema nuolat savo subjektams kelia skausmą, kuris gali būti subtiliai užmaskuojamas. G. Sykes (2007) pateikus kritinės kriminologijos elementų turinčią įkalinimo skausmų analizę, kalėjimo deklaruojama paskirtis jau kurį laiką nebebuvo siekis sukelti kančią. Tačiau anot jo, nors yra mažiau pastebimi, psichologiniai įkalinimo skausmai gali būti tokie pat gniuždantys kaip ir žiaurus elgesys sukeltiant kūno kančias. Taigi, analizuodamas kalėjimo kultūros formavimąsi G. Sykes išskiria penkis elementus, kuriuos praranda į kalėjimą patekęs asmuo: laisvę, prekes ir paslaugas, heteroseksualius santykius, autonomiją ir saugumą. Įkalinimo skausmų tema šiuolaikinėje mokslinėje literatūroje plėtojama ir B. Crewe (2011) darbuose. Mokslininkas dėmesį atkreipia į psichologinį nuteistųjų vertinimą. Kalėjimo personalui vykdam rizikos vertinimus nu-

teistiesiems sunku kreiptis pagalbos, nes atskleidus savo jausmus ir išgyvenimus, tai gali būti laikoma padidėjusios įkalintojo rizikos požymiu ir atitolinti asmens paleidimo į laisvę galimybę. B. Crewe (2011) taip pat išskiria savireguliacijos skausmus. Viena vertus, tikimasi, jog nuteistieji patys prisiims atsakomybę už resocializacijos procesą, kita vertus, jie laikomi priežiūros reikalaujančiais mažamečiais. Taigi, kritinės kriminologijos idėjos apie kalėjimą kaip gniuždančią, kančią seikėjančią instituciją, maskuojančią tikrąsias bausmės funkcijas – retribuciją ir kontrolę – skatina kelti klausimus dėl resocializacijos koncepcijos dviprasmiškumo ir paradigmų paradokso¹.

Nuteistųjų resocializacijos siekio įtvirtinimas Lietuvos teisiniuose dokumentuose

Jungtinių Tautų Organizacijos tipinėse minimaliose elgesio su kaliniais (Mandelos) taisyklėse pažymima, kad laisvės atėmimo tikslas pirmiausia yra apsaugoti visuomenę nuo nusikaltimų bei sumažinti recidyvą. Šie tikslai gali būti pasiekti tik tuomet, jeigu laisvės atėmimo laikotarpis yra skiriamas laipsniškai kalinį gražinti į visuomenę (UNODC, 2015). Lietuvos bausmių vykdymo kodekse nurodoma, kad būtina „nustatyti tokią bausmės vykdymo tvarką, kad atlikęs bausmę nuteistasis savo gyvenimo tikslų siektų teisėtais būdais ir priemonėmis“ (LR BVK 1 str.). Kodekso 52 straipsnyje pažymima, kad nuteistųjų resocializacija grindžiama nuteistųjų nusikalstamo elgesio rizikos valdymu ir atkuriamojo teisingumo įgyvendinimu. Numatomi resocializacijos tikslai, kuriais siekiama užtikrinti veiksmingą nuteistųjų resocializaciją, mažinti jų nusikalstamų veiku recidyvą bei pažymimos nuteistųjų plataus pobūdžio resocializacijos priemonės.

Nacionaliniame pažangos plane 2021–2030 (Lietuvos Respublikos Vyriausybė, 2020) pažymimos nacionaliniuose ir tarptautiniuose standartuose nustatytos įkalintų asmenų laikymo sąlygos ir pažangių resocializacijos priemonių taikymas. 2020 m. patvirtintoje Lietuvos Respublikos Vyriausybės programoje akcentuojama bausmių vykdymo įstaigų vizijos ir pertvarkos svarba, kuri turi orientotis į nuteistųjų resocializaciją ir pakartotinio įkalinimo problemą. Nubrėžiamos bausmių vykdymo pertvarkos kryptys: aiški bausmių vykdymo įstaigų vizija; orientacija į resocializaciją ir elgesio korekcijos programas; probacijos sistemos modernizavimas ir plėtimas; tinkamų sąlygų užtikrinimas bausmių vykdymo institucijose (Nutarimas dėl Aštuonioliktosios Lietuvos Respublikos Vyriausybės programos, 2020). Šios kryptys, be abejonės, atsispindi Lietuvos Respublikos teisingumo ministerijos strateginiuose dokumentuose (LR Vyriausybė, 2021; LR teisingumo ministerija, 2021; LR teisingumo ministerija, 2022).

2021 m. patvirtintoje Nuteistųjų laisvės atėmimo bausme resocializacijos reformos Lietuvoje koncepcijoje teigiama, kad reformos esmė – sukurti pagrindus įkalinimo sistemos pertvarkai, kurią įgyvendinus resocializacija taptų pagrindiniu laisvės atėmimo bausmės vykdymo tikslu, kurio siekia visa kalinimo sistema (Lietuvos kalėjimų tarny-

¹ Kalinauskaitė, I. (2023). *Resocializacijos įgyvendinimo problemos ir paradoksai Lietuvos penitencinėje sistemoje*. Magistro baigiamasis darbas. Vilniaus universitetas.

ba, 2021a). Po koncepcijos patvirtinimo parengtame priemonių plane pabrėžiama resocializacijos situacijos analizės svarba, pasiūlymų parengimas, įgyvendinimo strategijų numatymas. Akcentuojami individualūs nuteistųjų poreikiai ir jų atliepimas, nuteistųjų kriminalinio elgesio rizikos mažinimas ateityje bei integracija į gyvenimą laisvėje (Lietuvos kalėjimų tarnyba, 2021b).

Kalėjimų tarnybos strateginėse veiklos gairėse vienas iš esminių principų skelbia, kad vienintelis bausmių vykdymo tikslas – nuteistųjų resocializacija, kuri yra kompleksiška, nepertraukiama, nuosekli ir lanksti (Lietuvos kalėjimų tarnyba, 2022a). Taigi, analizuotuose dokumentuose poveikis asmeniui išryškėja kaip esminė įkalinimo problemų aiškinimo ir sprendimo kryptis².

Lietuvoje laisvės atėmimo vietose taikomas resocializacijos priemonės sudaro penkių aprobuotų elgesio pataisos programų kompleksas – EPP (motyvacinė programa, kurią baigus atliekamas vertinimas dėl tinkamumo dalyvauti kitose programose ir pozityvaus užimtumo priemonėse), „Tik tu ir aš“ (individuali kognityvinė elgesio programa, smurto, psichoaktyviųjų medžiagų vartojimo prevencijos ir nusikalstamo elgesio moduliai), SeNAT (grupinė programa, skirta seksualinius nusikaltimus prieš vaikus padariusiems teisės pažeidėjams), EQUIP (grupinė programa, skirta jaunuoliams nuo 14 iki 25 metų) bei priklausomų nuo psichiką veikiančių medžiagų asmenų reabilitacijos programa. Kalėjimuose tap pat vykdoma daugybė neaprobuotų programų ir pozityvaus užimtumo priemonių. Tačiau trūksta mokymų vesti šias programas sistemos, nenumatyta programų vedančių specialistų palaikymo (supervizijų) tvarka, nevykdomi šių priemonių veiksmingumo tyrimai (Vaičiūnienė, Viršilas, 2017).

Analizuojant dokumentus susidaro įspūdis, kad resocializacija vykdoma veiksmingai, reikšmingi pokyčiai jau yra įvykę ar šiuo metu vyksta, nepaisant to, jog deklaruojami tikslai mokslininkų dažnai vertinami kaip nepasiekiami. Svarbūs ir nuteistųjų dalyvavimo programose duomenys. Nors kiekybiniai resocializacijos įgyvendinimo rodikliai nerodo proceso kokybės, neaprobuotos programos, kurios mokslininkų vertinamos kaip neiškaus turinio ir veiksmingumo, pastaraisiais metais Lietuvos kalėjimuose pradėtos lankyti dažniau, kai aprobuotų elgesio pataisos programų lankomumas mažėja (Lietuvos kalėjimų tarnyba, 2021c; 2022b).

Atlikta dokumentų analizė atskleidė nuteistųjų resocializacijos proceso įgyvendinimo prioretizavimą ir įtvirtinimą laisvės atėmimo bausmės vykdymo tobulinimo kryptis apibrėžiančiuose politiniuose ir teisiniuose dokumentuose, tačiau stinga duomenų, kaip kalėjimų sistemos ekspertai ir kalėjimų darbuotojai suvokia Lietuvos kalėjimuose vykdomos nuteistųjų resocializacijos įgyvendinimo problemas ir kokias pastebi resocializacijos įgyvendinimo galimybes. Šiuo tikslu buvo atliktas empirinis kokybinis tyrimas.

² Resocializacijos taikymo praktikos vykdant pokyčius Lietuvos penitencinėje sistemoje įtvirtinamos ir partnerystėje su Norvegija. Lietuvos kalėjimų tarnyba 2014–2021 m. įgyvendina Norvegijos Karalystės fondais finansuojamą projektą „Lietuvos bausmių vykdymo sistemos kokybės gerinimas“.

Tyrimo metodika

Tyrimas buvo atliekamas 2022 m. gruodžio – 2023 m. gegužės mėnesiais. Kompleksinio kokybinio tyrimo metu buvo atlikta 20 pusiau struktūruotų interviu, iš viso tyrime dalyvavo 22 dalyviai. Tyrimą sudarė: (1) septyni pusiau struktūruoti interviu su kalėjimų sistemos ekspertais³. Interviu apėmė tokias temas kaip suvokimas apie resocializacijos procesą ir jo įgyvendinimą; socialinį klimatą ir kalinimo sąlygas kalėjime, kalėjimų darbuotojų parengimą vykdyti resocializacijos tikslą, nuteistųjų paruošimą gyventi laisvėje, resocializacijos monitoringą, finansavimą, vykstančią bausmių vykdymo sistemos pertvarką; (2) dvylika interviu su kalėjimų darbuotojais⁴. Šių interviu gaires sudarė tokios temos: darbuotojų suvokimas apie resocializacijos procesą, jo įgyvendinimą kalėjime, santykiai su nuteistaisiais ir požiūris į juos, darbuotojų parengimas, darbo pobūdis ir sąlygos, požiūris į vykstančią bausmių vykdymo sistemos reformą; (3) grupinis interviu su trimis kalėjimų sistemos ekspertais⁵. Interviu metu siekta sužinoti ekspertų įžvalgas apie vykstančią reformą, resocializacijos kalėjime poreikio ir galimybių vertinimą. Interviu įrašai buvo transkribuoti, duomenys koduoti, aprašyti, interpretuoti ir apibendrinti naudojantis MAXQDA 2022 programine įranga. Interviu buvo vykdomi nuosekliai. Išnagrinėjus pirmųjų dviejų tyrimo dalyvių grupių rezultatus, buvo parengtas grupinio interviu su bausmių vykdymo sistemoje vadovaujamas pareigas einančiais ar ėjusiais asmenimis bei mokslininkais gairės. Visų interviu būdu surinktų duomenų analizė atlikta teminės analizės principu (Braun ir Clarke 2006), kai analizės temos kyla iš empirinių duomenų. Atliekant interviu tyrimo dalyviams garantuotas konfidencialumas, visų informantų duomenys nuasmeninti.

Tyrimo rezultatai: resocializacijos kalėjime problemos ir galimybės

Aptardami nuteistųjų resocializacijos problemas, tyrimo dalyviai visų pirma kritiškai vertina **resocializacijos proceso įgyvendinimo priemones ir jų taikymą**. Vertindami nusikalstamo elgesio rizikos vertinimo metodikas, ekspertai kritikuoja tikimybinę prieigą analizuojant nuteistojo riziką daryti nusikaltimą. Ir darbuotojai, ir ekspertai pabrėžia ir tai, kad nors egzistuoja specifines rizikas identifikuoti galinčių metodikų, kai kurios sritys lieka nepadengtos, dalis rizikų neužfiksuojama. Anot darbuotojų, nusikals-

³ Ekspertai atrinkti tikslinės atrankos būdu, pagrindinis atrankos kriterijus – tiesiogiai su resocializacija dirbantys ar ilgametę patirtį turintys bausmių vykdymo sistemos atstovai bei mokslininkai, nagrinėjantys resocializacijos reiškinį. Interviu vykdyti su Kalėjimų tarnybos darbuotojais bei Lietuvos socialinių mokslų centro Teisės instituto mokslininkais, Alytaus kalėjimo Resocializacijos skyriaus darbuotoju.

⁴ Darbuotojai atrinkti patogiosios atrankos būdu – interviu vykdyti su darbuotojais, į kuriuos nukreipė kalėjimų Resocializacijos skyrių viršininkai. Analizuoti interviu atlikti su kalėjimų personalu iš Pravieniškių I ir II kalėjimų bei Panevėžio kalėjimo. Interviu vykdyti su resocializacijos skyrių (5 kontaktiniai pataisos pareigūnai, 2 socialiniai darbuotojai, 2 psichologai, 1 užimtumo specialistas) ir saugumo valdymo skyrių (specialistas dieninei pamainai, jaunesnysis specialistas) darbuotojais.

⁵ Ekspertai atrinkti tikslinės atrankos būdu, pagrindinis atrankos kriterijus – bausmių vykdymo sistemoje vadovaujamas pareigas einantys ar ėję asmenys bei mokslininkai, nagrinėjantys resocializacijos reiškinį.

tamo elgesio rizikos vertinimo metodikų taikymas taip pat netinkamai išdiferenciuoja nuteistųjų grupes, kadangi rizikos grupių apibrėžtys (žema, vidutinė ir aukšta) yra labai plačios – į jas patenkančių nuteistųjų balai gali skirtis keliomis dešimtimis. Kaip problemą analizuojant rizikos veiksnius ekspertai mato ir vertintojų subjektyvumą. Savo ruožtu metodikų išsamumo lygis neatitinka pasiūlyti galimų resocializacijos priemonių – net ir siekdami savo balą mažinti nuteistieji ne visada turi galimybių tai daryti, nes neužtikrinamas programų prieinamumas. Ekspertai ir kalėjimų personalas taip pat pastebi, jog nusikalstamo elgesio rizikos metodikų taikymas perdėtai daug dėmesio sutelkia į išorinę nuteistųjų motyvaciją. Nuteistasis siekia dalyvauti užsiėmimuose, koncentruodamasis tik į savo balą, bet ne į pozityvių pokyčių siekį: „<...> užsisuko toks nežinau, ar konstruktyvus mechanizmas, kai į tą vertinimą sueina labai labai daug ir tada žmogus toks kaip mechaninis sraigutukas. Žiūrима, kaip tas balas sumažėjo, padidėjo“.

Didele problema įgyvendinant elgesio korekcijos programas abi grupės įvardija **darbuotojų, kompetentingų vesti šiuos užsiėmimus, trūkumą**. Žmogiškųjų išteklių stoka lemia nuteistųjų eilių į elgesio pataisos programas formavimąsi, o ilgas laukimas mažina įkalintųjų motyvaciją dalyvauti resocializacijos procese ir siekti pokyčių. Kritika išreiškiama ir kvestionuojant tokių programų veiksmingumą – užsienyje vykdyta resocializacijos programų stebėseną rodo, jog jų efektyvumas nėra didelis, o ir naudingos jos tik specifinėms nuteistųjų grupėms. Duomenų apie jų naudą įgyvendinant resocializaciją Lietuvoje, tiriamųjų požiūriu, apskritai nėra. Taigi, kritiškai vertindami resocializacijos įgyvendinimo procesą, informantai daug dėmesio skiria resocializacijos įgyvendinimo priemonių turiniui ir taikymo ypatumams. Taip pat dėmesys skiriamas ir nuteistųjų užimtumo stakai – teigiama, kad svarbi resocializacijos problema yra ta, kad nuteistieji kalėjimuose neturi pakankamai veiklos bei dažnai nedirba.

Kaip svarbi resocializacijos proceso įgyvendinimo problema išskiriamas ir resocializacijos **monitoringas**. Dalies ekspertų teigimu, resocializacijos proceso įgyvendinimo stebėsenos sistema apskritai neegzistuoja. Be stebėsenos sistemos nėra galimybės interpretuoti resocializacijos įgyvendinimo kokybės, o tai neleidžia identifikuoti proceso spragų. Sutariama, jog tam tikri kiekybiniai proceso įgyvendinimo rodikliai Kalėjimų tarnybos ir Teisingumo ministerijos metiniuose planuose formaliai nurodomi, tačiau stebėseną nėra sistemine. Šiuo metu matuojamų kiekybinių rodiklių nauda kvestionuojama – pabrėžiama, jog rodiklių, susijusių su elgesio pataisos programų vykdymu, stebėseną neatskleidžia resocializacijos proceso efektyvumo ir naudos asmeniui: „Gali baigti visa įstaiga tą programą, bet kiek naudos bus, tai čia dar klausimas.<...>. Jeigu mes darysim konvejeriu ir bet kaip tai.“

Socialinis klimatas kalėjime – dar viena resocializacijos įgyvendinimo galimybes ribojanti problema, kurią suvokia informantai. Kalbant apie nuteistųjų tarpusavio santykius, subkultūros raiška trukdo nuteistųjų sprendimui įsitraukti į resocializacijos procesą, neformalios taisyklės skatina siekį išgyventi niekuo nepasitikint ir ribojant bendravimą su kitais įkalintaisiais. Reikšminga resocializacijos įgyvendinimo kliūtimi įvardijami ir **įkalintųjų santykiai su kalėjimo personalu**. Dalis ekspertų teigia, jog kalėjimuose vis dar vyrauja prievartos kultūra, nuteistieji yra provokuojami, iš jų gali būti tyčiojama-

si. O kol kalėjime dirba nuteistuosius žvėrimis laikantis kalėjimo personalas, socialinis klimatas išlieka resocializacijai netinkamas. Taigi, ekspertai nurodo, kad dalies kalėjimų darbuotojų santykis su įkalintaisiais yra priešingas deklaruojamam strateginiuose dokumentuose: „*Prievartos kultūra, nepagarbos kultūra, veiksmų prioritizavimas – pagaut, nubaust, išgąsdint. Tas dalykas nėra įveiktas, ką bedeklaruotų kas nors. Nesmarkiai mes pasislinkę į gerą pusę.*“ Darbuotojų interviu rezultatai patvirtina ekspertų išsakytas išvalgas. Dalis darbuotojų nurodo su nuteistaisiais palaikantys tik formalų tarnybinį ryšį, santykiai suvokiami kaip negalintys būti familiarūs. Darbuotojų požiūriu, dalis nuteistųjų nėra motyvuoti pasikeisti, o ir ne visus asmenis pakeisti yra įmanoma. Nuteistieji kai kurių kalėjimų darbuotojų apibūdinami klįjuojant etiketes – dalis yra lovas trinantys „lodoriai“, „niuchai“, „narkomanai“, „žulikai“, „psichologiniai teroristai“. Išryškėja požiūris, jog kalinimo sąlygos nuteistiesiems yra per geros, o savęs žalojimas laikomas dėmesio trūkumu bei reakcija į nepatenkintus prašymus. Pastebimas nužmogintas, ironiškas požiūris į nuteistąjį – sakoma, kad savižala vyksta atėjus tam tikroms mėnulio fazėms, kraują nuteistasis „nuleidžia“ ir tai yra „sveika“. Vertindami resocializacijos galimybes net ir pozityviu įkalintojo pokyčiu kalėjime tikintys darbuotojai, resocializacijos kalėjime nesėkmę pagrindžia tuo, jog resocializuoti gali būti ne visi nuteistieji – **daliai įkalintųjų trūksta socialinių įgūdžių, jie turi raidos sutrikimų, priklausomybių.** Todėl resocializacija šiai grupei asmenų negali būti įgyvendinama.

Interviu rezultatai išryškina ir **kalėjimų darbuotojų parengimo, darbo sąlygų ir kalėjimų aplinkos problemas.** Tiriamieji kaip resocializacijai netinkamo socialinio klimato priežastis nurodo netinkamus administracinius kalėjimų sistemos sprendimus. Veiksmingą resocializaciją kalėjime įgyvendinti, anot jų, trukdo netinkamas darbuotojų parengimas. Resocializacijos specialistų turimas bendras pasiruošimas, anot ekspertų, yra nepakankamas, o saugumo valdymo specialistų parengimas orientuotas tik į saugumo užtikrinimą, todėl kalėjime reprodukuojama baudimo kultūra. Savo ruožtu dėl prastų kalėjimo personalo darbo sąlygų, apribojančių galimybę įgyvendinti resocializaciją (per tekinė biurokratinė našta, dideli darbo krūviai), darbuotojai negali pakankamai dėmesio skirti nuteistiesiems ir iš tiesų vykdyti resocializacijos, nuteistojo ir darbuotojo santykis apsiriboja tik formalių ir buitinių problemų sprendimu. Pasak ekspertų, labiausiai didelius kalėjimo personalo krūvius lemia žmogiškųjų išteklių trūkumas. Dėl netinkamų darbo sąlygų, pasak ekspertų, kalėjimuose dirba daug sistema nusivylusių darbuotojų, o tai taip pat prisideda prie nepalankaus socialinio klimato resocializacijai vykdyti.

Atliekant duomenų analizę išryškėja ir požiūris, jog **kalėjimo aplinka nėra pritaikyta resocializacijai.** Problemų, anot jų, kelia gulago infrastruktūra – bendrabutinio tipo patalpos, dėl kurių jaučiama saugumo jausmo, asmeninės erdvės stoka, sudaromos sąlygos subkultūrai reikštis. Įgyvendinti resocializacijos procesą trukdo ir tinkamų patalpų elgesio pataisos programoms vykdyti trūkumas. Trūksta ne tik erdvių joms vesti, bet ir vietos nuteistiesiems daryti namų darbus, užtikrinant privatumą ir užkertant kelią psichologiniam kitų nuteistųjų smurtui. Apskritai kalinimo sąlygas ekspertai supranta kaip nehumaniškas ir netenkinančias bazinių poreikių. Todėl, siekiant resocializacijos kalėjime sėkmės, ekspertų teigimu, pirmiausia reikia spręsti šias problemas: „*Jeigu aš*

nepavalgęs, aš negaliu kalbėti apie tai, kaip man neplėšti. Čia aš gal labai subuitinu problemą, bet infrastruktūra yra opus dalykas ir nori nenori kitaip nebus.”

Dar viena resocializacijos proceso įgyvendinimo problema, ekspertų požiūriu, yra ta, kad kalėjimų viduje resocializacija yra **antraeilis įkalinimo tikslas**. Pasak ekspertų, saugumo užtikrinimas kalėjime lieka prioritetiniu siekiu. Skirtingi skyriai siekia skirtingų tikslų ir savo darbu kartu nekoordinuoja. Resocializacijos tikslas lieka resocializacijos skyrių lygmeniu, o vykdydami savo veiklą kiti padaliniai resocializaciją palieka antrame ar net trečiame plane. Darbuotojų suvokimas tai patvirtina – saugumui kalėjime teikiama pirmenybė, resocializacija suprantama kaip platus ir neapibrėžtas procesas, esantis saugumo tikslo pakraštyje. Tai, kad resocializacijai kalėjime neskiriama pirmenybė, sufle-ruoja ir atsakomybės už resocializacijos įgyvendinimo sėkmę nepasidalinimas. Ekspertai tikina, kad atsakomybė už resocializacijos proceso įgyvendinimo sėkmę yra visuotinė. Kita vertus, bandydami apibrėžti resocializacijos sąvoką, labiausiai akcentuoja kalėjimų personalo indėlį. Resocializacijos skyrių personalas pabrėžia, kad sėkmė priklauso ne tik nuo jų veiklos, bet ir nuo Saugumo valdymo skyrių bei kalėjimo vadovybės. Pastarųjų supratimu, už resocializacijos įgyvendinimą atsakingas yra Resocializacijos skyrius.

Tyrimo rezultatai nurodo ir **resocializacijos proceso tęstinumo problemas**. Ekspertai ir kalėjimų darbuotojai sutaria, jog resocializacija – tai procesas, trunkantis visą žmogaus gyvenimą. Todėl svarbu resocializacijos procesą tęsti po įkalinimo bausmės atlikimo, nes tik tokiu atveju jis gali būti sėkmingas – išspręsti visų nuteistojo problemų kalėjime nėra įmanoma: „*Vėlgi, aš visą laiką sakydavau, kad įkalinimo įstaiga ir laisvės atėmimo bausmė nėra autoservisas, į kurį įvažiavo žmogus, mes ten pataisėm ir jis išvažiavo.*“ Tad socialinės integracijos proceso tęstintumą nuteistajam išėjus į laisvę ekspertai vertina skeptiškai. Neaiškus palydėjimo modelio⁶ veiksmingumas – analizė apie tai, kaip sekasi vykdyti šį mechanizmą, neatliekama, praktika laikoma pasiteisinusi tik didesnę biudžetą turinčiose savivaldybėse, kurios šias paslaugas perka iš nevyriausybinų organizacijų. Ekspertai nurodo, kad lėšas taupydamos dalis savivaldybių papildomą krūvį užkrauna jose dirbantiems socialiniams darbuotojams, neturintiems žinių apie specifinę nuteistųjų grupę. Apskritai socialinės integracijos rezultatai suvokiami kaip priklausantys ir nuo valstybės, ir nuo visuomenės teikiamos pagalbos atlikus įkalinimo bausmę. Daug sunkumų nuteistųjų reintegracijai, informantų supratimu, kelia priešiškas visuomenės nusiteikimas. Lietuvos gyventojai nenori gyventi kaimynystėje su įkalintaisiais, klijuodami kalinio etiketę į darbą buvusių nuteistųjų nepriima dalis darbdavių. O priešišką bendruomenės nusiteikimą ekspertai suvokia kaip paskatinantį skeptišką nuteistojo požiūrį į visuomenę, galintį lemti pakartotinį nusikalstamą elgesį.

Ekspertai sutaria, kad kalėjimų sistemai skiriamas **finansavimas yra nepakankamas** deklaruojamam resocializacijos tikslui įgyvendinti. Anot ekspertų, matomas didžiū-

⁶ Socialinės apsaugos ir darbo bei Teisingumo ministerijos kartu su Kalėjimų tarnyba parengtas nuteistųjų integracijos modelis, akcentuojantis informacijos surinkimą apie bausmę atlikusiojo paslaugų poreikius ir situaciją bei perdavimą savivaldybei, į kurią asmuo planuoja grįžti. Laisvėje jį pasitikti turi kiti socialinių paslaugų teikėjai, padėsiantys susitvarkyti dokumentus, rasti gyvenamąją vietą, paprašyti paramos ir paslaugų savivaldybėje.

lis atotrūkis tarp ambicingų kalėjimo tikslų resocializuoti žmogų ir finansinių galimybių tai pasiekti. Ekspertų teigimu, finansavimo trūkumą lemia kalėjimų sistemos nepopuliarumas ir nepatrauklumas sprendimų priėmėjams, o resocializacijos problemoms spręsti būtinas politinio lygmens atstovų įsitraukimas. Visuomenė nėra suinteresuota kalėjimų sistema, tuo labiau įkalinimo sąlygų gerinimu, todėl reikalingi pokyčiai neatsiduria politikos formuotojų darbotvarkėje. Politikos formuotojų požiūris į sistemą, informantų supratimu, atsispindi vykstančioje bausmių vykdymo sistemos reformoje. Visi ekspertai ir dauguma darbuotojų reformą supranta kaip nesėkmingą – **reformos tikslai yra deklaratyvūs**, nes be atitinkamo finansavimo ambicingi siekiai užstrigs politiniame lygmenyje. Dalis ekspertų išreiškia poziciją, jog reforma yra administracinė reorganizacija, Teisingumo ministerijos viešųjų ryšių akcija ir apskritai nėra susijusi su esminiais resocializacijos pokyčiais. Tad reforma abiejų grupių vertinama kritiškai, jų požiūriu, atspindi **politinio intereso iš esmės sistemą keisti trūkumą**.

Svarbu pabrėžti, kad ekspertai, taip pat dalis kalėjimų darbuotojų, pripažįsta mokslinėje kriminologinėje literatūroje akcentuojamą **žalą, kurią nuteistajam sukelia įkalinimo bausmė**. Nepaisant deklaruojamos resocializacijos, žmogui patekus į kalėjimą nutrūksta jo socialiniai ryšiai, kalėjimo aplinkoje patiriama socialinė izoliacija. Patekę į įkalinimo įstaigą asmenys dažnai tampa priklausomi nuo narkotinių medžiagų, kalėjimas taip pat veikia kaip nusikaltimų mokykla, o išėję iš kalėjimo nuteistieji patiria stigmatizaciją, todėl sunku susirasti darbą. Apskritai kalėjime nyksta asmens savarankiškumas – nuteistaisiais, informantų teigimu, visapusiškai pasirūpinama, tad atlikus įkalinimo bausmę neturima motyvacijos ar įgūdžių savimi rūpintis patiems.

Su bausmių vykdymo sistemoje vadovaujamas pareigas einančiais arėjusiais asmenimis bei mokslininkais aptariant išanalizuotus tyrimo rezultatus, išryškėja keletas kitų informantų grupių neįvardytų resocializacijos įgyvendinimo proceso problemų, susijusių su sprendimų priėmimo lygmeniu. Teisingumo ministerijos, Kalėjimų tarnybos ir kalėjimų vadovų lygmuo šios grupės suvokiamas kaip labiausiai atsakingas už resocializacijos įgyvendinimo sėkmę. Tačiau jų veikimas (ar neveikimas) vertinamas kaip **resocializacijos imitacija**, kylanti iš resocializacijos tikslo neapibrėžtumo. Teigiama, kad esminis šių sprendimų priėmėjų tikslas – deklaruojant resocializaciją maskuoti problemas, kylančias kalėjimo viduje. Apskritai kalėjimų sistemos tikslu suprantamas saugumas ir pažeidimų užkardymas. Sprendimų priėmėjų požiūris į resocializacijos tikslą ir apsaugos prioritizavimas, pasak ekspertų, atsiskleidžia per į aukštus postus paskiriamų asmenų kvalifikaciją – vadovais skiriami darbuotojai iš Saugumo valdymo, Kriminalinės žvalgybos skyrių, Lietuvos policijos. Ir tai, informantų supratimu, užprogramuoja resocializacijos kalėjime nesėkmę. Vykstančią reformą šie tiriamieji suvokia kaip deklaratyvią – anot jų, reformoje nėra koduojami jokie ilgalaikiai sprendimai, ji nėra susijusi su kokybiniais pokyčiais, o priimant sprendimus į praktikus neįsiklausyta. Apskritai reforma nėra vedama noro sistemą keisti, o jos kūrėjai suprantami kaip veikiantys dėl politinių interesų. Tad ši ekspertų grupė akcentuoja **politikos formuotojų hipokritiškumą**, pabrėžia, kad kalėjimų tikslas Lietuvoje tėra izoliacija ir kančios sukėlimas.

Vis dėlto, nepaisant įvardijamų resocializacijos įgyvendinimo problemų ir realaus įkalinimo poveikio, kuris atrodo priešingas tam, ko, anot strateginių dokumentų, norima pasiekti kalėjime, ir ekspertai, ir svarbias pareigas bausmių vykdymo sistemoje ėjusią ar einančių asmenų bei mokslininkų grupė sutaria, **jog resocializacija yra tinkamas įkalinimo tikslas**. Ji suprantama kaip teisinga kryptis, kurios turi būti siekiama Lietuvos kalėjimuose. Pastaroji informantų grupė tiki, kad **reformavus sistemą kalėjime galima pasiekti viską** – kalėjimas lyginamas su universitetu, o uždara aplinka ir izoliacija vykdančios intervencijas suvokiamos kaip privalumas. Šių ekspertų nuomone, svarbu atskirti, jog nubaudimas yra reakcija į asmens poelgį. Tuomet žmogų nubaudus galima ir būtina vykdyti resocializacijos procesą. O ir geriausias būdas resocializuoti suvokiamas kaip pagalbos ir kontrolės derinimas, kadangi nuteistieji dažnai stokoja vidinės motyvacijos keistis, o kontrolės sistema motyvuodama laisve gali išugdyti sąmoningumą. Nors kalėjimas yra blogiausia vieta resocializacijai, nėra valstybės, kurioje nebūtų kalėjimo. Todėl būtina laiką kalėjime išnaudoti ir stengtis asmenį resocializuoti, net jei kalėjimo aplinka ir apsunkina šį tikslą. Minima įkalinimo selektyvumo koncepcija, kuri nurodo, jog kalėjime atsiduria daugiausiai socialinių problemų turintys asmenys, o tai, jų požiūriu, dar labiau patvirtina resocializacijos kalėjime būtinumą.

Akivaizdu, kad resocializacijos įgyvendinimo kalėjime problemų daug ir jos, taip pat ir resocializacijos galimybės, vertinamos nevienareikšmiškai. Nors kalėjimų darbuotojai nuteistojo pokyčio siekį kalėjime kritikuoja, abi ekspertų grupės sėkmę supranta kaip pasiekiamą. Empiriniai duomenys leidžia daryti prielaidą, jei aukščiau aptartos resocializacijos problemos (žr. 1 paveikslą) būtų konstruktyviai sprendžiamos (ar išspręstos), būtų sukurtos nuteistųjų kokybinio pokyčio galimybės bausmių vykdymo sistemoje ir už jos ribų.

1 paveikslas. Resocializacijos įgyvendinimo problemos ir galimybės

Išvados

Resocializacijos įgyvendinimo problemų ir galimybių Lietuvos kalėjimuose analizei buvo pasitelktos pozityvistinės ir kritinės kriminologijos idėjos. Pozityvistinės kriminologijos atstovai supranta bausmę kaip pataisymą, pritaria resocializacijos tikslui, kuris įmanomas kalėjimus reformavus ir išsprendus, pirmiausia, nepalankaus socialinio klimato kalėjime, netinkamo darbuotojų parengimo, jų motyvacijos bei santykių su nuteistaisiais problemas, o kritinės kriminologijos atstovų nuomone, kalėjimas yra skausmą ir žalą asmeniui sukelianti institucija, kurios tikslas yra ne reabilituoti, o izoliuoti ir nubausti nusikaltusius asmenis. Lietuvos politinių ir teisinių dokumentų analizė rodo, kad resocializacija kaip asmens keitimo(si) per socialinį mokymąsi procesas Lietuvos bausmių vykdymo sistemoje yra deklaruojama visuose svarbiausiuose dokumentuose ir tai iš dalies atitinka pozityvistinės kriminologijos atstovų idėją, kad resocializacija yra siektinas laisvės atėmimo bausmės tikslas. Tačiau pozityvistų pažymimos sėkmingai resocializacijai reikalingos sąlygos yra akivaizdžiai neįvykdomos ir, kaip rodo empirinio tyrimo rezultatai, signalizuoja apie rimtas resocializacijos įgyvendinimo problemas Lietuvos kalėjimuose – absoliuti dauguma resocializacijos programų yra neapbruotos, nevyksta jų įgyvendinimo stebėseną, neidentifikuojamos spragos, todėl sudėtinga užtikrinti programų kokybę. Resocializacijos kliūtimi įvardijamas ir nepalankus, subkultūrą formuojantis ir prievartos kultūrą įtvirtinantis kalėjimų socialinis klimatas. Anot empirinio tyrimo dalyvių, veiksmingą resocializaciją kalėjime įgyvendinti trukdo ir netinkamas darbuotojų parengimas, egzistuojanti biurokratija, kuri apriboja darbuotojų ir nuteistųjų santykius iki formalų ir buitinių problemų sprendimų, darbuotojų nusivylimas penitencinė sistema bei bendra kalėjimo infrastruktūra, kurioje vyksta kolektyvinis kalinimas. Plačiai dokumentuose deklaruojamam resocializacijos tikslui nepakanka finansavimo, todėl, anot ekspertų, matomas didžiulis atotrūkis tarp ambicingų kalėjimo tikslų resocializuoti žmogų ir finansinių galimybių tai pasiekti.

Resocializacija kaip prioritetas, skelbiamas Lietuvos politiniuose ir teisiniuose dokumentuose, įgyvendinimo proceso metu tampa nepagrindiniu kalinimo tikslu, siekiamu demotyvuojančioje bei desocializuojančioje kalėjimo aplinkoje ir baudimo kultūroje, apie kurią ir kalba kritinės kriminologijos atstovai. Šią situaciją šiandien galime vertinti kaip resocializacijos imitaciją Lietuvos kalėjimuose ir esminių pokyčių reformuojamoje penitencinėje sistemoje stoką. Deklaruojamas resocializacijos siekis iš esmės maskuoja ir neigiamus įkalinimo padarinius bei kalėjime patiriamus skausmus.

Baigiant pažymėtina, kad Lietuvos kalėjimams, kurių prigimtis yra nubaudimas, atpildas ir teisingumo vykdymas bei kurių personalo ir finansiniai ištekliai yra riboti, yra adresuojamos šiuo metu sunkiai pakeliamos nusikaltusio asmens kokybinio pokyčio, pagalbos ir net gydymo funkcijos. Tiek pozityvistinės, tiek kritinės kriminologijos autorių išvalgos apie nuteistųjų resocializacijos problemas ir galimybes leidžia teigti, kad tokie reformos tikslai greičiausiai nebus įgyvendinti sėkmingai. Tačiau minėtos mokslinės idėjos praplečia resocializacijos kaip reiškinio suvokimą ir nagrinėjimą bei suteikia galimybę permąstyti ir funkciškai bei instituciškai atskirti nuteistųjų baudimą ir gydymą,

pagalbą bei motyvuotą asmens pasikeitimą, kaip skirtingų veiklų įgyvendinimą. Galima daryti pagrįstą prielaidą, kad asmens resocializacijos sėkmei reikalingas resocializacijos etapų išskaidymas laike ir įgyvendinimas ne tik kalėjime, bet ir institucijose, kurios orientuojasi į pagalbą be retribucijos ir nubaudimo.

Literatūra

1. Abdel-Salam, S., & Kilmer, A. (2023). 'A Prison Is a Prison': Perspectives From Incarcerated Men on the Therapeutic and Punitive Aspects of Halden Prison in Norway. *The British Journal of Criminology*, 63(4), 929–947. <https://academic.oup.com/bjc/article-abstract/63/4/929/6650298>
2. Aleknevičienė, J., Kalinauskaitė, I., & Matačiūtė, L. (2021). Laisvės atėmimo baumės konstravimo prielaidos Lietuvoje kritinės kriminologijos požiūriu: įkalinimo tikslų analizė. *Kriminologijos studijos*, 9, 232–253.
3. Andvig, E., Koffeld-Hamidane, S., Ausland, L. H., & Karlsson, B. (2021). Inmates' perceptions and experiences of how they were prepared for release from a Norwegian open prison. *Nordic journal of criminology*, 22(2), 203–220. <https://www.tandfonline.com/doi/abs/10.1080/2578983X.2020.1847954>
4. Auty, K. M., & Liebling, A. (2020). Exploring the relationship between prison social climate and reoffending. *Justice Quarterly*, 37(2), 358–381. https://www.tandfonline.com/doi/abs/10.1080/07418825.2018.1538421?casa_token=CsQd7sMi9v8AAAAA:ghOevn0HWPeOaZ53Dvic572KDw6bcfGHZ3AqKKGzNh0m0KWAKf-4gUtGsJRMzgVyf9Cg7lnixmIA-
5. Blagden, N. (2022). Prison climate and rehabilitating men with sexual convictions. In *Challenges in the Management of People Convicted of a Sexual Offence: A Way Forward* (pp. 173–189). Cham: Springer International Publishing.
6. Braun, V., & Clarke, V. (2006). Using thematic analysis in psychology. *Qualitative research in psychology*, 3(2), 77–101.
7. Christie, N. (1981). *Limits to Pain*. Universitetsforlaget.
8. Christie, N. (1999). *Nusikaltimų kontrolė kaip pramonė*, Eugrimas.
9. Crewe, B. (2011). Depth, weight, tightness: Revisiting the pains of imprisonment. *Punishment & society*, 13(5), 509–529. https://journals.sagepub.com/doi/abs/10.1177/1462474511422172?casa_token=WLAG8VGOwNgAAAAA:J8Moye197JzZTdg_ggIM_T2pFk0Xe38ZkIq8zbiKUiW8Gutoph59xHCH6i5979KHtOejaOrAS46d
10. Cullen, F. T. (2005). The Twelve people who saved Rehabilitation: How the Science of Criminology made a Difference. *Criminology*, 43(1), 1–42.
11. Garland, D. (2001). *The Culture of Control: Crime and Social Order in Contemporary Society*. University of Chicago Press.
12. van Ginneken, E. F., & Nieuwbeerta, P. (2020). Climate consensus: A multilevel study testing assumptions about prison climate. *Journal of Criminal Justice*, 69. <https://www.sciencedirect.com/science/article/pii/S0047235220301872>
13. Harding, R. (2014). Rehabilitation and prison social climate: Do 'What Works' rehabilitation programs work better in prisons that have a positive social climate?. *Australian & New Zealand Journal of Criminology*, 47(2), 163–175. https://journals.sagepub.com/doi/abs/10.1177/0004865813518543?casa_token=Rx7LTP4vZ8kAAAAA:z-xVqPpEQpS6nkwmfD8-cpthagmD9GXyTQ2QK43GbzWhxL-50veGO86J8pwyzy2rV2yB9qv0QNsPi

14. Hulsman, L. (1997). *Themes and concepts in an abolitionist approach to criminal justice*. <https://hulsmanfoundation.org/wp-content/uploads/2014/07/abolitionistapproach.pdf>
15. Kalica, E. (2018). Pushing the boundaries of convict criminology. *Journal of Prisoners on Prisons*, 27(2). https://www.academia.edu/download/65520500/4075_Article_Text_15096_1_10_20200626.pdf
16. Lietuvos kalėjimų tarnyba. (2021a). *Nuteistųjų laisvės atėmimo bausme resocializacijos reformos Lietuvoje koncepcija*. <http://www.kaldep.lt/download/69175/2021-01-07%20v-5.pdf>
17. Lietuvos kalėjimų tarnyba. (2021b). *Nuteistųjų laisvės atėmimo bausme resocializacijos reformos Lietuvoje koncepcijos įgyvendinimo priemonių planas*. <http://www.kaldep.lt/lt/kalejimu-departamentas/teisine-informacija/teises-aktai/kiti-teises-aktai.html>
18. Kalėjimų tarnyba. (2021c). *Resocializacijos skyrių veiklos statistinė ataskaita*. [http://www.kaldep.lt/download/90155/4resocializacijos%20skyriu%20statistine%20ataskaita%202021%204%20s%20\(1\).xlsx](http://www.kaldep.lt/download/90155/4resocializacijos%20skyriu%20statistine%20ataskaita%202021%204%20s%20(1).xlsx)
19. Liebling, A., & Arnold, H. (2004). *Prisons and their moral performance: A study of values, quality, and prison life*. Oxford University Press.
20. Lietuvos kalėjimų tarnyba. (2022a). *Kalėjimų departamento prie Lietuvos Respublikos teisingumo ministerijos strateginės veiklos gairės 2022–2030 m.* <http://www.kaldep.lt/download/89021/2022-02-07%20v-28.pdf>
21. Lietuvos kalėjimų tarnyba. (2022b). *Resocializacijos skyrių veiklos statistinė ataskaita*. <http://www.kaldep.lt/download/100115/resocializacijos%20skyriu%20statistine%20ataskaita%202022%204%20s%20dvs.xlsx>
22. Lietuvos Respublikos bausmių vykdymo kodeksas, 2002. (Lietuvos Respublikos Seimas, 2002, Nr. 73-3084). <https://e-seimas.lrs.lt/portal/legalAct/lt/TAD/TAIS.171368/asr>
23. Lietuvos Respublikos teisingumo ministerija. (2021). *Lietuvos Respublikos teisingumo ministro valdymo sričių 2021–2023 metų strateginis veiklos planas*. <https://tm.lrv.lt/lt/administracine-informacija/planavimo-dokumentai/strateginiai-veiklos-planai>
24. Lietuvos Respublikos teisingumo ministerija. (2022). *Lietuvos Respublikos teisingumo ministro valdymo sričių 2022–2024 metų strateginis veiklos planas*. <https://tm.lrv.lt/lt/administracine-informacija/planavimo-dokumentai/strateginiai-veiklos-planai>
25. Lietuvos Respublikos Vyriausybė. (2020). *2021–2030 m. nacionalinis pažangos planas*. <https://lr.lt/lt/strateginis-valdymas-1/strateginis-valdymas/aktualiui-planavimo-dokumentu-sarasas>
26. Lietuvos Respublikos Vyriausybė. (2021). *2021–2030 m. plėtros programos valdytojos Lietuvos Respublikos teisingumo ministerijos teisingumo sistemos plėtros programa*. https://eseimas.lrs.lt/rs/lasupplement/TAD/64574bb6332211ec99bbc1b08701c7f8/9b452873336f11ec99bbc1b08701c7f8/format/ISO_PDF/
27. Maguire, M., & Raynor, P. (2017). Offender management in and after prison: The end of ‘end to end’?. *Criminology & Criminal Justice*, 17(2), 138–157. https://journals.sagepub.com/doi/abs/10.1177/1748895816665435?casa_token=lqrZTWNiucsAAAAA:rwn6epESBZbmPXTfY2Qnp9imNyw1_WZela5qO8O65-Vgqsx2TLjGTr_mAE71ThFD1Ho_ASzXGcPn
28. Martinson, R. (1974). What works? Questions and answers about prison reform. *The Public Interest*, 35, 22–54.
29. Mathiesen, T. (2006). *Prison on Trial*. Waterside Press.
30. McNeill, F., & Schinkel, M. (2020). Prisons and desistance. In *An Introduction to Penology-LJMU Custom Publication* (pp. 376–390). Routledge.

31. Nutarimas dėl Aštuonioliktosios Lietuvos Respublikos Vyriausybės programos, 2020. (Lietuvos Respublikos Seimas, 2020, Nr. 27121). <https://e-seimas.lrs.lt/portal/legalAct/lt/TAD/973c87403bc311eb8c97e01ffe050e1c>
32. O'Brien, M., & Yar, M. (2008). *Criminology: The key concepts*. Routledge.
33. Piliponytė, J. (2000). Resocializacijos galimybės Lietuvos įkalinimo įstaigose. *Sociologija. Mintis ir veiksmai*, 1, 98–114.
34. Sakalauskas, G. (2012). Baudžiamosios politikos įgyvendinimo indikatoriai Lietuvoje. In Sakalauskas, G., Bikelis, S., Kalpokas, V., Pocienė, A. (Eds.) *Baudžiamoji politika Lietuvoje: tendencijos ir lyginamieji aspektai* (p. 139–167). Teisės institutas. <https://teise.org/wp-content/uploads/2023/01/Baudziamoji-politika-Lietuvoje.pdf#page=139>
35. Sakalauskas, G. (2015). Kalinimo sąlygos ir kalinių resocializacijos prielaidos. *Teisės problemos*, 88 (2), 5–53.
36. Sakalauskas, G., Jarutienė, L., Kalpokas, V., Vaičiūnienė, R. (2019). *Kalinimo sąlygos ir kalinių socialinės integracijos prielaidos*. Lietuvos teisės institutas.
37. Schalast, N., Redies, M., Collins, M., Stacey, J., Howells, K. (2008). EssenCES, a short questionnaire for assessing the social climate of forensic psychiatric wards. *Criminal Behaviour and Mental Health*, 18(1), 49–58.
38. Sykes, G. M. (1972). The Purposes of Imprisonment. In *Readings in Criminology and Penology* (p. 578–581). Columbia University Press. <https://www.degruyter.com/document/doi/10.7312/dres92534-062/html>
39. Sykes, G. M. (2007). *The society of captives: A study of a maximum security prison*. Princeton University Press.
40. UNODC. (2015). *The united nations standard minimum rules for the treatment of prisoners (the Nelson Mandela rules)*. https://www.unodc.org/documents/justice-and-prison-reform/Nelson_Mandela_Rules-E-ebook.pdf
41. UNODC. (2018). *The Prevention on Recidivism and the social reintegration of offenders*. Criminal Justice Handbook Series. https://www.unodc.org/documents/justice-and-prison-reform/18-02303_ebook.pdf
42. Vaičiūnienė, R., Viršilas, V. (2017). *Laisvės atėmimo vietose taikomų socialinės reabilitacijos priemonių sistemos analizė, probleminiai taikymo aspektai*. Lietuvos teisės institutas.
43. Vaičiūnienė, R., Viršilas, V. (2018). *Socialinės reabilitacijos priemonių taikymo laisvės atėmimo vietose analizė, esamos praktikos tobulinimo perspektyvos*. Lietuvos teisės institutas.
44. Žilinskienė, L., Tumilaitė, R. (2011). Resocializacijos modeliai ir jų taikymas. *Sociologija. Mintis ir veiksmai*, 29(2), 285–313.